

ATATÜRK

ve

İNSAN SEVGİSİ

PROF. DR. YÜKSEL ÜLKEN

İKTİSADIN ÖNEMİ VE ULUSAL EKONOMİNİN BÜTÜNLEŞMESİ

Atatürk'ün yaşam öyküsünü anlatan çok yayın vardır. Bunların hepsinde, sosyal ve iktisadî konularda sürekli bir ilginin Atatürk'te gençlik yıllarında başladığı ve yaşamı boyunca sürdürdüğü ısrarla yazılıdır. İlerletme olanağını bulduğu Fransızcası ile devrinin iktisat ve iktisadi düşünce tarihi üzerinde yazılmış bazı eserleri Fransızca aslından okuduğu gibi, bu alanda Türkçeye çevrilmiş yabancı, özellikle İngilizce kitaplar izlediği anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, sosyal bilimlerin ve iktisadın laboratuvar niteliğinde kullanıldığı tek kaynak, tarihtir. Atatürk'ün genellikle tarihe, çeşitli ulusların tarihinin yanı sıra özellikle Osmanlı tarihine ağırlıklı önemle merak duyması, iktisadî düşüncesinin oluşmasında ve ulusların tarihinde iktisadın taşıdığı önemi algılamasında büyük etken olmuştur. Atatürk iktisatçı değildi. Ancak, iktisadın önemini açıkça görebilecek bir fikir oluşumuna sahipti diyebiliriz. Bunu, gerek sözlerinde, gerek tutum ve davranışlarında görmek olanaklıdır.

Atatürk, yalnız bizim değil, insanlık tarihinin de en büyük isimlerinden biridir. Dünya tarihinde, bir çok büyükler vardır. Bunlar devlet adamıdır, komutandır, devrimcidir veya dünya egemenliğine göz dikmiş cihangirdir. Hepsisi, çeşitli açılardan büyüktür ve tarihte yerlerini almışlardır. Atatürk de bunlardan biridir. Yalnız, tarihin bu büyükleri toplu olarak ele alındığında, Atatürk'ün bir özelliği belirgin biçimde ortaya çıkar. Bu değişik özellik, diğer büyüklerin bir küçümsenmesi veya Atatürk'ün bu "büyükler" içinde "en büyük" olduğunun ileri sürülmesi anlamına alınmamalıdır. Sadece bu "olgu"nun belirtilmesidir. Bu ayrılık şudur: Atatürk, mücadelesine, deyim yerinde ise, bir bakıma sıfırdan başlamış arka arkaya gelen savaşlardaki sürekli yenilgilerle gücünü ve daha önemlisi moralini tüketmiş bir halkı yeniden atılıma geçirmiş, giderek artan gücünün sınırını daima en gerçekçi biçimde saptamış, kesinlikle düş ve serüvene kapılmamış, inanılmaz zorluklar ve olanaksızlıklar içinde yeni bir devletin temellerini atmış, hep

ileriye bakarak bu yeni devletin çağın gereklerine uyarak uygarlık düzeyini yükseltmesini amaçlamış çağımızın büyük gerçeği az gelişmiş ülkelerin gerek ulusal, gerek uluslararası planda yoksulluk çemberini nasıl kıracaklarını bir “bütün” içinde göstermeye çalışmıştır. Atatürk’ün değişik büyüklüğü, iktisadi ve sosyal olayları etki ve tepki örgüsü içinde görmesi, karşılıklı bağlarını sezmesi ve bu tür olayları “izole” olarak ele almamasıdır. Ve sonuç olarak, bütün bu olayların gerisinde veya temelinde ekonominin yattığını kesinlikle görmesi ve belirtmesidir.

İlkin, Atatürk’ün gerek davranışlarıyla, gerek sözleriyle iktisada verdiği önemi belirtmeye çalışalım.

Bağımsızlık savaşının en kızgın döneminde Atatürk’ün savaş sonrası bağımsız yeni Türkiye Devletinde uygulanması gereken iktisat politikasının hazırlanması için özel bir heyet kurması son derece ilginçtir. Heyetin başkanı Ziya Gökalp’tir. Atatürk’ün zaman zaman çalışmalarına katıldığı heyet faaliyetlerini Ankara Garında bir vagon içinde yürütmüştür.

İkinci önemli davranışı, Cumhuriyet ilân edilmeden sekiz ay önce, İzmir İktisat Kongresini toplaması ve iktisat politikasının çiziminde geniş kitlelerin eğilimlerini tesbit etmeğe çalışmasıdır.

İktisada verdiği önemi vurgulayan bu ilginç tutumu dışında, Atatürk’ün aynı doğrultuda dikkat çekici sözleri çoktur. *1923 yılının 17 Şubat’ında İzmir’de toplanan İktisat Kongresinde* şöyle diyor: “Bir ulusun doğrudan doğruya hayatı ile ilgili olan, o ulusun iktisadıdır. Tarihin ve tecrübenin yoğunlaştırdığı bu gerçek biçim ulusal hayatımızda ve ulusal tarihimizde tamamen tecelli etmiştir. Gerçekten Türk tarihi incelenirse, yükseliş, çöküş nedenlerinin iktisat sorunlarından başka birşey olmadığı derhal anlaşılır. Tarihimizi dolduran zaferlerin yahut bozgunların tümü iktisat durumumuzla bağlantılı ve ilişkilidir. Yeni Türkiyemizi layık olduğu yüksek düzeye ulaştırabilmek için iktisadımıza birinci derecede ve en çok önem vermek zorundayız. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka birşey değildir.”

Uygarlığın iktisattan geçtiğini yine aynı konuşmada belirtmeğe çalışır: “Ulusumuz burada elde ettiğimiz büyük zaferlerden daha önemli bir vazife peşindedir. O zaferin kazanılması, ulusumuzun iktisat alanındaki başarılarıyla mümkün olacaktır. Hiçbir uygar devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından önce iktisadını düşünmüş olmasın.”

Bağımsızlığın da temelinde iktisat yatar: “Muhakkak tam bağımsızlığını sağlayabilmek için yegane hakiki kuvvet, en kuvvetli temel, iktisadiyattır.”

Savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin tek başına bir anlamı ve değeri olmayacağına dikkati çeker: “Siyasi ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisat zaferiyle taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler sürüp gidemez, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferlerimizin dahi sağlayabildiği ve daha sağlayabileceği faydalı verimleri tesbit için iktisat hayatımızın, iktisat hakimiyetimizin sağlanması, pekiştirilmesi ve genişletilmesi gerekir. Düşmanlara karşı en kuvvetli silahımız, iktisat hayatındaki genişleme, sağlamlık ve başarı olacaktır.”

Amaçladığı nihaî hedefi çok açık belirtir:

“Yeni Türkiye Devleti İktisadî bir devlet olacaktır.”

“Yeni Türkiye Devleti, temellerini süngünüyle değil, süngünün dahi dayandığı iktisatla kuracaktır.”

“Ekonomi herşey demektir.”

“İktisat savaşı devam ediyor. Uzun sürecektir. Fakat bunda da mutlaka muzaffer olacağız.”

Atatürk'ün iktisadın önemi konusunda söylediği bu sözlerde bir noktanın daha gözden kaçmaması gerekir. Bu ifadeler İzmir İktisat Kongresinde açış nutkunda yer alır. İzmir İktisat Kongresinin açılış tarihi 17 Şubat 1923'tür. Dikkat edilirse, henüz Cumhuriyet İlan edilmemiş, Lozan Anlaşması imzalanmamıştır. Savaş meydanında kazanılan zaferin üzerinden de sadece beş ay geçmiştir.

Ulusal alanda, ana amaç, ülkenin iktisadî kalkınmasını gerçekleştirmektir. Bütün çabalar, bu ana amaca yönelik olacaktır. Ancak, iktisadî kalkınma, bir bütündür. Karmaşık bir yapıya sahip olan ekonominin, etki-tepki örgüsü içinde, sorunlarını bir bütün olarak görmek ve bir bütün olarak ele almak zorunluluğu açıktır. Bu zorunluluğu gözetmeden yapılacak herhangi bir müdahalenin nasıl sonuç vereceğini kestirmek güçtür. Ülkelerde uygulanan iktisat siyasetlerinin başarı derecesinin düşük olmasında en büyük etken, bu olgunun unutulmasıdır.

Çeşitli kesimler, ekonominin bütünlüğü içinde yer alır, bu kesimlerin birlikte gelişmesini sağlayacak çabalara yönelirken, aralarındaki etki-tepki mekanizmasının varlığı daima hatırlanmalıdır.

Bu kesimler, ulusal ekonomiyi oluşturan kesimlerdir. Tarım, sanayi, altyapı, eğitim, bilim ve teknik, yabancı sermaye ve nihayet halkın ikisadî kalkınmaya yatkınlığını gerçekleştirecek zihniyet kesimleri, ulusal ekonominin unsurlarıdır. Karşılıklı bağıllık ilişkileri içindedirler. Bu nedenle, ulusal ekonomiyi, bu kesimlerin oluşturduğu bir bütün olarak ele almak, uygulamaya konulacak her türlü önlemlerde, bu karşılıklı ilişkilerin daima gözetilmesinde tam anlamıyla bir zorunluluk vardır.

Ancak, bütün bunlar, bir bütün içinde ele alınarak neden-sonuç ilişkileri ortaya konabilir. Atatürk, bu konudaki kesin yargısını şöyle anlatır:

“Derhal bildirmeliyim ki, ben ekonomik hayat deyince, tarım, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün bayındırlık işlerini birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir bütün sayarım. Bu nedenle şunu da hatırlatmalıyım ki bir ulusa bağımsız kimlik ve değer veren siyasal varlık makinasında, devlet fikir ve ekonomik hayat mekanizmaları birbirine bağlı ve birbirleriyle uyumludurlar. O kadar ki bu organlar birbirine uyarak aynı uyum içinde çalıştırılmazsa, hükümet makinasının motor gücü boşa harcanmış olur. Ondan beklenen verim elde edilemez.”

İktisadî kalkınma bir bütündür. Bu bütünü oluşturan unsurlar üzerinde yapılacak ahenkli ve dengeli çabalar, iktisadî kalkınmanın sağlıklı gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Çünkü, Atatürk için “büyük davamız, en uygar ve en kalkınmış olarak varlığımızı yükseltmektir.” Bu alanda başarısızlık, ulusu yoksul ve perişan eder. Hatta “kendi ülkesinde bile mahkûm ve tutsak kalabilir.”

Bu nedenle, Atatürk için “İktisadî kalkınma, bağımsız ve özgür Türkiye'nin daima daha güçlü, daima daha refahlı Türkiye idealinin bel kemiğidir.”

Türkiye, idealini belirlemiştir. Herşey bu ideale yöneliktir. Ancak bu yolla Türkiye Cumhuriyeti, özgür, bağımsız, uygar ve kişilikli olacaktır.

Atatürk, bunun için iktisada önem vermiştir. Bunun için “Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir.”

— Bunun için, “Ekonomi herşey demektir.” demiştir.

— Ve nihayet bunun için, “Yeni Türkiye Devleti iktisadî bir devlet olacaktır.” demiştir.

Ve bütün bunlar, kişiye saygıyı amaçlayan, kişinin kişiliğini sağlayan, ırk, dil, din ve cinsiyet ayırımı gözetmeyen hak ve özgürlüklere dayalı bir ortamda demokrasi dediğimiz açık rejimde gerçekleştirilecektir. Bugün

Dünya'da, iktisadî kalkınmasını açık rejimle beraber yürüten tek ülke Türkiye'dir. Sadece Atatürk Türkiyesi dünyada bu onura sahiptir. Ünlü A. Toynbee, herhalde bunun için Atatürk hakkında şu ifadeyi kullanır: "Bir insan ömrünün boyutları içinde Fransız İhtilâli ve Sanayi İhtilâli çakışmıştır."

ANA AMAÇ: İKTİSADİ KALKINMA

Bütün çabalar, iktisadî kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmesi uğruna yöneliktir. Çünkü: "Büyük davamız, en uygar ve en kalkınmış ulus olarak varlığımızı yükseltmektir." (1927).

Bu alanda başarısızlık, ulusu nereye götürür?

"Zaferin aracı yalnız kılıçtan oluşan bir ulus, bir gün girdiği yerden kovulur, aşağılanır, yoksul ve perişan olur.

Öyle ulusların yoksulluğu, perişanlığı o kadar büyük ve acı olur ki, kendi ülkesinde bile mahkûm ve tutsak kalabilir.

Bu nedenle, özgür, bağımsız, daha güçlü ve daha gönençli bir Türkiye'nin yaratılması, iktisadî kalkınmasına bağlıdır." Çünkü: "İktisadî kalkınma, bağımsız ve özgür Türkiye'nin daima daha güçlü, daima daha gönençli Türkiye idealinin belkemiğidir." (1937)

Türkiye, idalini belirlemiştir. Herşey bu ideale yönelik olacaktır, olmalıdır. Bütün faaliyetlerde amaç tekdir. "Yurdumuzu dünyanın en bayındır ülkeleri düzeyine çıkarmak, ulusumuzu en geniş gönenç yolu ve kaynaklarına sahip kılmaktır."

Açıkça görülüyor ki, ülkenin hem refahı ve özgürlüğü ve hem de onuru, iktisadî kalkınmasının gerçekleştirilmesine bağlıdır.

DÜNYA EKONOMİSİNİN BÜTÜNLEŞMESİ

Bir ulusun bağımsızlığına sahip olması, en doğal hakkıdır. Bağımsızlık, ulusun onurudur. Bütün çabalar, bağımsızlığın elde edilmesi ve korunması içindir.

Yeni Türkiye, bu nedenle sanayileşmesini ve hızlı kalkınmasını gerçekleştirmek için devletçilik yolunu seçmişti. J. Glasneck'in deyişiyle "O halde devletçilik geri kalmış bir ülkenin kendi sanayiini kurmak için alınan ve anti-emperyalist öğeler taşıyan bir devlet önlemleri sistemi demektir. Kemal Atatürk ve Türk milliyetçileri bu programla ve bununla sağlanan

başarılarla, böylesi sorunlarla ancak ellinci ve altmışıncı yıllarda karşılaşan Asya ve Afrika'nın birçok genç devletlerine çok önceden örneklik yapmış oluyordu.”

Örnek olacağını ve dünyanın kaçınılmaz olarak bu yönde gelişeceğini çok önceden görmesi ve belirtmesi gerçekten dikkat çekicidir (1923):

“Bugün, ufukta güneşin doğduğunu nasıl görüyorsam, uzakta bütün Doğu uluslarının uyanışını da öyle görüyorum. Bağımsızlık ve özgürlüklerine kavuşacak olan daha çok kardeş ulus vardır. Onların yeniden doğuşu, kuşkusuz ki, ilerlemeye ve refaha yönelik olacaktır. Bu uluslar, bütün güçlülere, bütün engellere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen bağımsızlığa kavuşacaklardır.”

Ayrıca, gelişme ve kalkınma konusunda ulusal çabaların uluslararası çabalarla tamamlanması ve birleştirilmesi de zorunludur (1933):

“İktisadî kalkınma için her ülkede harcanan çabaların, akıllı ve iyi düşünülmüş uluslararası toplu önlemlerle tamamlanması zorunlu olduğunda tamamiyle mutabıkız.”

Ancak, bu dayanışmanın koşulları vardır: “Bu alanda uluslararası olanakların her ulusa kendi özelliklerine uygun bir gelişme olanağını verecek surette birleştirilmesi gerektiğini ve dünyanın iktisadî refahı hususunda herkes tarafından genellikle kabul olunacak fikrin her ülkenin kendisine özgü koşullar içinde ilerleme ve refaha erişme konusundaki hakkına riayet etmek olduğunu her zaman söyledik.”

Dünya'nın bir bütün olduğunu ve bir köşesindeki bir sıkıntının her taraftan duyulmasının doğal olduğunu bilmek gerekir. (1937): “Dünyanın filân yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla ilgilenmeliyiz. Olay ne kadar uzak olursa olsun bu esastan şaşmamak gerekir.”

Bu düşüncenin insanları, ulusları ve hükümetleri bencillikten kurtaracağını belirten Atatürk'e göre, insanların mutluluğunu birbirleriyle kapışması bozar ve bunu (1931): “İnsanları mutlu kılacağım diye onları birbirine boğazlatmak, insanlık dışı son derece üzüntü vericidir.” diye niteler.

Çağdaşlaşma, ancak uygarlığı benimsemek ve uygar dünyaya katılmayı zorunlu kılar. Ancak, bu uygar dünya, nasıl bir dünyadır?

“Ülkeler çeşitlidir, fakat uygarlık birdir ve bir ulusun ilerlemesi için de bu tek uygarlığa katılması gereklidir.”

“Osmanlı İmparatorluğunun düşüşü, kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi. Bunu tekrarlamayacağız.”

Yeni Türkiye'nin benimsediği milliyet ilkesiyle bu Avrupa'ya bağlanma arasında bir çelişki var mıdır? (1930):

“Asla... Çünkü çağdaş olan milliyet ilkesi uluslararası yayılmıştır.”

“Yalnız bir noktayı hiçbir zaman unutmamak gerekir. İktisadî kalkınma, herşeyden önce ve daima, ulusun kendi gücüne dayanmalıdır (1927).

“Ulusal sınırlarımız içinde herşeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ülkenin gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel aşırı emeller peşinde ulusu oyalayıp, zarara sokmamak.”

Uygar dünyadan ne bekliyoruz?

“Uygar dünyadan, uygarca ve insanca muamele ve karşılıklı dostluk.”

Ve nihayet uluslararası plânda kurulan örgütlerde, ulusların eşitliğini gerçekleştirmek, uluslar arasındaki uyum ve dengenin koşulu sayılmalıdır. Örneğin: (1924) “Milletler Cemiyeti'nin güçlüler için bir baskı aracı haline gelmeyerek, uluslar arasında uyum ve denge sağlayacak” bir kurum olarak gelişmesi gerekir.

Bilindiği gibi, uluslar arasındaki eşitlik ve denge, dış sömürünün ana nedenini ortadan kaldırır. Ulusların bağımsızlığı ve uluslararası dayanışma, çağdaş bir dünyanın temel niteliği ve sömürsüz bir uygarlığın simgesi olacaktır.

EVRENSELLİK NİTELİĞİ: İNSAN SEVGİSİ

Aslında, bütün çabalar insan içindir; insan'a yöneliktir; daha refahlı bir insan ve toplum yaratmaktır. İnsanlar arasında fark yoktur. Yeni Türkiye, eskiden olmayan temel bir zihniyet değişikliğinin peşindedir: “Türkiye'deki değişiklik, şekilde değil, ulusumuzun zihniyetinde görülmektedir. Bu döneme kadar belirtilmeyen inançlar, geniş anlamı ile belirmiştir. Emekçi olmayanların insandan sayılmaması, hakkı emeğe dayandırmak temel kuralı dikkate alındı.”

Çünkü, unutmamak gerekir: (1923) “Servet, onun doğal sonucu olan refah ve mutluluk yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır.”

İnsan çalışmasının ve emeğinin üstünlüğünü kabul eden Atatürk, yalnız kişisel değil, ulusal açıdan da bencil olmamayı öğütler: (1937) “Elbet kendimiz için gerekli şeyleri düşüneceğiz ve gerekeni yapacağız. Fakat bundan sonra bütün dünya ile ilgileneceğiz.”

Unutmamak gerekir: (1937) “Dünya uluslarının mutluluğuna çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve mutluluğunu sağlamaya çalışmak demektir.”

Çünkü: “İnsanlığın tümünü bir vücut ve bir ulusu bunun bir parçası saymak gerekir. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün kısımlar etkilenir.”

Bu nedenle, uluslar olanaklarını sadece kendilerine saklamamalıdır: (1920) “Uluslar işgal ettikleri toprağın gerçek sahibi olmakla beraber, insanlığın vekilleri olarak da o topraklarda bulunurlar. Onların servet kaynaklarından hem kendileri yararlanırlar ve dolayısıyla bütün insanlığı yararlandırmakla yükümlüdürler.”

Çünkü, asıl olan insanlığın mutluluğudur: (1937) “Uluslar gam ve keder bilmemelidirler. Şeflerin görevi, yaşamı neşe ve şevkle karşılamak hususunda uluslara yol göstermektir.”

Buna nasıl ulaşabilir? (1931) “İnsanları mutlu edecek tek araç, onları birbirine yaklaştırmak, onlara birbirini sevdirmek, karşılıklı maddî ve manevî gereksinmelerini sağlamaya yarayan hareket ve enerjidir. Dünya barışı içinde insanlığın mutluluğu, ancak bu yüksek ülkü yolcularının çoğalması ve başarılı olmasıyla mümkün olacaktır.”

İnsanlık, savaştan uzak durmalıdır. Çünkü (1923): “Ulus hayatı tehlike ile karşılaşmadıkça, savaş bir cinayettir.”

Ancak ulus için: “Savaş zorunlu ve yaşamsal” olursa göze alınabilir.

Asıl olan barıştır ve barışın sürekliliğidir: (1935) “Eğer devamlı barış isteniyorsa, kitlelerin durumlarını iyileştirecek uluslararası önlemler alınmalıdır. Tüm insanlığın refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, haset, aç gözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir.”

Hatta, daha ileri giderek, gelecek kuşaklar için de çalışılmalıdır: (1937) “Hayatta tam zevk ve mutluluk, ancak gelecek kuşakların onurlu varlığı, mutluluğu için çalışmakta bulunabilir.”

Ancak, bütün bunlar için, özlem derecesinde bir koşulun gerçekleşmesi gerekir:

“Yurtta barış, dünyada barış”

Gerçekten, S.N. Özerdim’in deyişiyle, “Atatürk düşüncesinde en güçlü öge insanlık sevgisidir” demek, abartılmış bir yargı değildir. Rahatlıkla denebilir ki, İsmet İnönü, “İnsanlık idealinin âşık ve seçkin siması” derken gelişi güzel konuşmuyordu. Belki de Atatürk’ü en özlü biçimde tanımlıyordu. Çünkü Türk İnkılâbı, insanı temel alan, insanı yücelten öze sahip bir inkılâptır.

Çok açık olarak görülmektedir ki, Atatürk düşüncesine evrensel boyutlar kazandıran insan sevgisidir.